

Irena Turnau

Wpływ ubiorów narodowych środkowej i wschodniej Europy na stroje dworskie w krajach skandynawskich w XVII i XVIII wieku

I. Wstęp. Przeciw dyktatowi mody paryskiej. II. Ubiory polskie w Danii. III. Wprowadzenie stroju narodowego na dworze szwedzkim. IV. Wpływy kształtujące ubiór fiński

I. Wstęp. Przeciw dyktatowi mody paryskiej

W krajach niemieckich i skandynawskich kolejne mody — włoska, hiszpańska i najsilniej oddziałująca od XVII w. francuska — były na ogół chętnie naśladowane w wersji uproszczonej. Równocześnie jednak nie brakowało ich krytyki, zwłaszcza w środowiskach mieszczańskich¹. W krajach niemieckich od około 1630 r. autorzy licznych publikacji przeciwstawiali się bezkrytycznemu przyjmowaniu wszelkich nowinek mody francuskiej. Do początku XIX w. liczba podobnych wydawnictw znacznie wzrosła. Obok argumentów związanych z antyimportową polityką merkantylizmu i nawiązywania do tradycyjnych strojów regionalnych brano pod uwagę także względy zdrowotne. Chodziło m.in. o krępowanie ciała gorsetami, uwydatnianie talii i zbyt lekkie stroje kobiece w modzie Dyrektoriatu².

Również w krajach skandynawskich na dworach panujących poszukiwano innych wzorców mody. W XVII w. przedmiotem zainteresowania stały się stroje narodowe noszone przez warstwy wyższe w środkowej i wschodniej Europie, zwłaszcza w Polsce i Rosji. Tamtejsze ciepłe stroje męskie, długie, fałdzone i bogato zdobione z łatwością mogły być zastosowane w ostrym klimacie krajów północnych. Nie były jednak tanie, dlatego próby ich naśladowania nie wyszły poza kręgi dworskie.

II. Ubiory polskie w Danii

Za panowania Chrystiana IV (1588–1648), Fryderyka III (1648–1670) i Chrystiana V (1670–1699), na ich dworach wśród innych ubiorów noszono też stroje określane jako polskie. Zachowały się dziane kaftany, w które ubrano do trumien zmarłe w niemowlęctwie dzieci Chrystiana IV. Pochowano je w latach 1627 i 1628. Liese Warburg, analizując te ubiory, wiąże je z modą długich domowych sukien, czy szlafroków przeznaczonych także do spania i używanych również jako ubiór trumienny, zwłaszcza w środowiskach protestanckich. Określa te kaftany jako polskie³. Stro-

¹ I. Deslanders, *Le costume image de l'homme*, Paris 1976, s. 182–189.

² R. Bleckwenn, *Antimodische Tendenzen in Deutschland*, „Waffen und Kostümkunde”, 1971, s. 66–77.

³ I. Warburg, *I silkestrik fra top til tå. In knitted silk from top to toe*, [w:] *Fru Kirstens Børn. To kongebørns begravelser i Roskilde Domkirke*, Nationalmuseet, Herning 1988, s. 208–209, 260–269.

je dorosłych uznawane za polskie znajdują się na zamku Rosenborg w Kopenhadze i zostały starannie skatalogowane przez Sigrid Flamand Christensen. Najliczniej zachowała się garderoba Fryderyka III stanowiąca przykład przejścia od mody hiszpańskiej do *justaucorps* czyli szustokorów — dłuższych, sięgających do kolan kaftanów z mody francuskiej. Za polskie uznano pięć kaftanów, płaszcz, dwie pary spodni, dwie nocne czapki, pantofle ranne i dwie pary butów. Kaftan z około 1640 r. uszyto z jedwabnego aksamitu o barwie czerwieni kardynalskiej, z zapięciem na dziesięć haftek do pasa po lewej stronie, a więc z prawą połą zachodzącą na lewą. Kołnierz, podszewkę i mankiety wykonano ze spłowiałego zielonego aksamitu, obszycie — taśmą plecioną ze złotych i srebrnych nici. Kieszenie wstawiono pionowo z przodu. Rękawów nie zeszyto w przedniej ich części. Kaftan ten można by uznać za kontusz wykonany przez krawca nieściśle naśladowającego ten krój.

Kaftan adamaszkowy, datowany przez autorkę katalogu, podobnie jak poprzedni, około 1640 r., jest dopasowany w stanie, z kieszeniami wyciętymi skośnie z przodu. Uszyto go z jedwabnego żółtego adamaszku we wzory przedstawiające winorośl i peonie, z podszewką z żółtej tafty. Wąskie rękawy są wydłużone z tyłu dłoni, podczas gdy tzw. psie uszy w Polsce zaślaniały jej wierzch. Mógł to być kaftan — żupan czy dołoman, noszony pod poprzednim. S. F. Christensen porównuje go do przechowywanego na Węgrzech dołomana z 1655 r.

Kolejny kaftan uszyto z satyny w kolorze czerwonego wina z kwiatowymi gałązkami w barwach zielonej, lila, białej i niebieskiej; większe kwiaty tkano ze złotą nicią. Podszewkę wykonano z żółtawo-zielonego adamaszku z symetrycznym ornamentem liści i brzegami obszytymi złotą koronką. Tył krojono podobnie jak przód, a zeszyte rękawy przymocowano z tyłu. Prawdopodobnie było to naśladownictwo kontusza z odrzuconymi wylotami i należałoby go datować — później niż w katalogu — na około połowy XVII w.

Ta sama datacja dotyczyłaby następnego kaftana, noszonego prawdopodobnie razem z poprzednim, o dopasowanym kroju, zapinanego na haftki, z wąskimi rękawami, na które nałożono dodatkowe krótkie rękawy. Zastosowano w nich podszewkę i koronkę, takie same jak w stroju omówionym powyżej. Ubiór ten uszyto z różowego, jedwabnego adamaszku z kwiatowym wzorem i podszewką z lekkiej chińskiej niebieskiej tafty we wzory przedstawiające kwiaty, owoce i chmurki. Można go określić jako żupan, mimo osobliwych krótkich rękawów. Dowodziłyby one raczej fantazji krawieckiej aniżeli, jak przypuszcza S. F. Christensen, powiązań z węgierską *mente*⁴.

Oprócz dwóch kompletów męskich kontuszy z żupanami czy ferezji z dołomanami zachował się jeszcze szeroki, luźny płaszcz uszyty z czerwonego jedwabnego aksamitu z podszewką z białej tafty, z rękawami przeciętymi powyżej łokcia. Wskazywałoby to bardziej na naśladownictwo polskiego kontusza aniżeli delii.

Ostatni z kaftanów uszyto z satyny koloru łososiowego. Jest haftowany w spiralne wzory kwiatowe złotą i srebrną nicią, zdobiony plecionką i cekinami. Jest to jednak strojny szlafrok, w istocie nie nawiązujący do wzorów polskich.

Uzupełnieniem opisanych powyżej okryć męskich są dwie pary spodni, uszyte po części z tych samych tkanin co owe ubiory. Jedne z nich mają krój bliższy polskim portkom. Zachowały się także dwie pary butów określanych jako polskie, z żółtej i brązowej świńskiej skóry. Dwie czerwone czapki nocne z satyny i pantofle ranne z czerwonej skóry wskazują tylko na ogólne naśladownictwo ubiorów wschodnich.

Pięć spośród sześciu zachowanych w Kopenhadze strojów dworskich z połowy XVII w. wykazuje wyraźne ślady naśladownictwa polskiego ubioru narodowego. O znajomości przynajmniej wyglądu, jeśli nie kroju, strojów polskich mężczyzn świadczy też postępowanie duńskiego

⁴ S. Flamand Christensen, *De Danske Kongers Kronologiske Samling Paa Rosenborg. Kongedragterne fra 17. og 18. aarhundrede*, København 1940, s. 173–174, 264–279.

księcia Wilhelma, który według relacji Paska, w 1658 r. dla zjednania polskich sprzymierzeńców wdział nasz strój narodowy⁵. Zarówno zabytki z Kopenhagi jak i gest księcia wskazują jedynie na znajomość i zainteresowanie modą Sarmatów w wąskim kręgu dworu władców Danii. Niemniej jest to fakt godny odnotowania. Większy społeczny zasięg miało oddziaływanie w kierunku przeciwnym. Po powrocie polskich wojowników z Danii w naszym wojsku przejściowo stały się modne krótsze ubiory oraz buty o wysokich i szerokich cholewach⁶.

III. Wprowadzenie stroju narodowego na dworze szwedzkim

Szwedzi ze swych zwycięskich wędrowek po krajach Europy przywozili wiele łupów wojennych. Były wśród nich ubiory i broń znamionująca wpływy wschodnie — tatarskie obuwie o płaskich podeszwach z XVI w. oraz szyszaki tureckie z XV–XVI stulecia⁷. W zbiorach szwedzkich zachowały się też dwa ubiory męskie określone jako polskie. Pierwszy z nich, datowany na drugą połowę XVII w., znajdujący się w Nordiska Museet, uszyto ze srebrzystej mory z rozcięciem z boku i prawą połą zachodzącą na lewą. Określenie go jako żupana budzi wątpliwości wobec przedłużanych poza dłoń rękawów, ich szerokich mankietów i zapinanego na haftki rozcięcia od ramienia do łokcia. Nie jest to też chyba kontusz, lecz raczej kaftan rosyjski. Ustalenie pochodzenia tego stroju wymaga dalszych badań. Natomiast kontusz zdobyty przez Szwedów w bitwie pod Narwą w 1700 r. został szczegółowo zbadany przez Marię Gutkowską-Rychlewską. Pochodzi on z drugiej połowy XVII w., ma typowy krój i rozmiary wskazujące na młodzieńczego właściciela⁸.

W Szwecji ubiór narodowy lansował dopiero Gustaw III. Żył w latach 1746–1792, a panował od 1762 r. W młodości ubierał się, podobnie jak poprzednicy, według mody francuskiej. Jego zainteresowanie ubiorem wywodziło się z pasji teatralnych oraz merkantylizmu⁹.

Skromna krajowa produkcja włókiennicza sprawiała, że większość tkanin i dodatków do strojów warstw zamożniejszych pochodziła z importu. Dokumentuje to świetnie zachowana kolekcja próbek wyrobów włókienniczych¹⁰. Królewskie Towarzystwo Patriotyczne wyznaczyło w 1773 r. nagrodę za najlepszą rozprawę o zaletach i wadach strojów narodowych. Uzyskano 65 odpowiedzi. Większość autorów opowiadała się za wprowadzeniem ubioru narodowego.

W 1775 r. król zaprojektował nowe mundury oficerskie, wykorzystując swe pomysły kostiumów teatralnych. Wzory pochodziły z początku XVII w. Dworzanie mogli dobrowolnie przywdziać wyznaczone barwy. Mundury codzienne były w barwach czerni i czerwieni; wyższe szarże nosiły biel i błękit. Stroje ceremonialne były biało-czerwone. Najdłużej pozo-

⁵ J. Pasek, *Pamiętniki*, wyd. W. Czapliński, Wrocław 1979, s. 24, 96–97.

⁶ Tamże.

⁷ F. Sandstedt, *Schischak — Szysak — Zischchägge. Analys av ätta hjälmar av orientalisk typ i Livrustkammaren*, „Livrustkammaren”, t. 17, 1985, nr 1, s. 1–52; H. Wideen, *Biskop Brynolfs Stövel*, tamże, t. 14, 1977, nr 5, s. 125–133.

⁸ G. Hazelius-Berg, *Modedräkter från 1600–1900*, Nordiska Museet, Stockholm 1952, il. 7, nr inw. 173.099; I. Turnau, *History of Dress in Central and Eastern Europe from the Sixteenth to the Eighteenth Century*, Warszawa 1991, s. 88–102; M. Gutkowska-Rychlewska, *En ålderdomlig polsk lågrock „Kontusz” i Livrustkammaren*, „Livrustkammaren”, t. 11, 1969, nr 10–11, s. 265–286.

⁹ G. Klingberg, *Kunglig barnuppföstran vid Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas*, „Livrustkammaren”, t. 15, 1979, nr 2, s. 17–48; R. Eriksson, *En konung skapade svebsk teaterhistoria*, tamże, t. 17, 1987, nr 9–12, s. 229–291; G. Ekstrand, *Karl X Gustavs dräkter*, Stockholm 1959; tejsze, *Kronprins Gustavs franska jaktuniform*, „Livrustkammaren”, t. 15, 1979, nr 3–4, s. 81–105.

¹⁰ *1700-tals Textil. Anders Berchs Samling i Nordiska Museet. 18-th Century Textiles. The Anders Berch Collection at the Nordiska Museet*, red. E. Stavenow-Hidemark, Stockholm 1990.

stały w użyciu czarne ubiory członków magistratu, uczonych i lekarzy. Znaczne było zróżnicowanie mundurów marynarzy, funkcjonariuszy skarbowych, leśników. Ich krój zawsze był zbliżony do odzieży męskiej uszytej według mody zachodnioeuropejskiej. Niezależnie od nawiązań historycznych elementem charakterystycznym uniformów była kurtka z pionowymi obszyciami, sztywne rozetki na kolanach i przy trzewikach oraz prosto krojone płaszcze, co uwidaczniało szczupłą i sztywną sylwetkę. Stroje kobiece znamionowały analogiczne barwy, przy kroju zgodnym z wymogami mody paryskiej¹¹.

Osobnym zagadnieniem było lansowanie przez króla Gustawa III wzorów strojów ludowych, zwłaszcza zaś pochodzącego z Dalarna, górzystego regionu Szwecji z okolic Falun. Król przebierał się w ten strój o barwie czarno-białej lub szarej z wąskimi skórzanymi spodniami do kolan. Dopasowany w talii i rozszerzany od pasa kaftan miał prosty krój i szerokie rękawy z wykładanymi mankietami. Taki ubiór władcy miał natchnąć patriotycznym zapałem chłopów powoływanych do Gwardii Królewskiej. Również inny ubiór królewski, z jedwabnej szaro-beżowej dzianiny w brązowe paski, dzięki kamizelce i długim spodniom przypominał ubiór chłopski. W 1788 r. król zwiedzał kopalnię w Falun w ubiorze górniczym z czerwonej, jedwabnej mory z wysokim kapeluszem¹².

Pomysły Gustawa III cechowała wyjątkowa teatralność. Uniformy te noszone były obowiązkowo w trakcie prezentacji dworskich, odbywających się kilka razy w miesiącu¹³. Wzory czerpano także ze strojów świątecznych różnych regionów Szwecji oraz z rozwiązań wschodnich, głównie rosyjskich. Z tych obu źródeł inspiracji korzystano też ubierając urodzonego w 1777 r. następcę tronu — późniejszego Gustawa Adolfa IV¹⁴.

Barwne przebrania projektowane przez króla Gustawa III miały, po jego zamordowaniu w 1792 r., niewielki wpływ na stroje dworskie. Pewne ich elementy występowały w strojach koronacyjnych do początku XIX w. oraz w różnych mundurach wojskowych i urzędniczych noszonych do około 1830 r. W latach czterdziestych XIX w., zgodnie z postulatem szwedzkich romantyków, stroje ludowe zrekonstruowano na podstawie bogatych zbiorów ubiorów historycznych. W pewnym stopniu powróciły one na wieś. Odrębność narodowa wyrażać się miała także w odzieży¹⁵.

IV. Wpływy kształtujące ubiór fiński

Do Finlandii, jako części królestwa szwedzkiego, wzorce odzieży docierały drogą morską i lądową zarówno z Zachodu jak i ze Wschodu. Przenosili je m.in. żołnierze uczestniczący w licznych wojnach szwedzkich.

¹¹ E. Bergman, *Nationella Dräkten. En studie kring Gustav III: s. Dräkteform 1778*, *Nordiska Museets Handlingar*, Stockholm 1938, s. 272–273, 286, 353–356.

¹² S. Svädström, *Armefelds daldräkt och Gustav III: s. daluniform*, „Livrustkammaren”, t. 5, 1951, nr 8–9, s. 139–166; G. Ekstrand, *Dräktplaggen*, tamże, s. 167–186; *The Royal Armoury*, Stockholm 1978, sala A 20; G. Ekstrand, *Krönings dräkter i Sverige*, Stockholm 1991, s. 168. Rzekomy ubiór chłopski opublikowałam w *Historii dziewiarstwa europejskiego do początku XIX wieku*, Wrocław 1979, s. 158–159; ubiór górniczy — S. Svädström, op. cit., s. 141; A. M. Nylen, *Folkdräkter ur Nordiska museets samlingar*, Lund 1972, nr kat. 42–49.

¹³ Ł. Gołębiowski, *Ubiory w Polsce od najdawniejszych czasów aż do chwil obecnych sposobem dykcjonarza ułożone i opisane*, Warszawa 1830, s. 191–197; K. Löfström, *Gustav III s. nationella dräkt, hovdräkten och presentationscouren*, „Livrustkammaren”, t. 9, 1962, nr 7–8, s. 125–145.

¹⁴ G. Hazelius-Berg, *Kronprins Gustav (IV) Adolfs ryska barndräkt*, „Livrustkammaren”, t. 7, 1956, nr 7–8, s. 161–175.

¹⁵ E. Bergman, op. cit., s. 353–356; A. M. Nylen, op. cit.; I. Turnau, *Rola muzeów skandynawskich w kształtowaniu współczesnej kultury materialnej*, „Informator Centralnego Biura Wzornictwa Przemysłu Lekkiego”, R. XVI, nr 1 (93), s. 51–57.

Do XVII w. przy pochówkach możnych używano barwnych całunów haftowanych w motywy heraldyczne. Ta technika wełnianej intarsji czyli haftu aplikacyjnego wywodzi się, zdaniem Ritty Pylkkänen, z orientalnych i bizantyjskich wzorów na tkaninach jedwabnych, ukazujących symboliczne przedstawienia różnych zwierząt. Wełniane kobierce wiązane (*ryjiy*), używane w Finlandii co najmniej od XV w., były także naśladownictwem wyrobów wschodnich. Ich węzły były dłuższe i rzadsze, dlatego kobierce te były bardziej miękkie i nadawały się na okrycia; zdobiły i ocieplały wnętrza mieszkalne, służyły wojskowym i marynarzom¹⁶. Były to niemal jedyne wytwarzane w Finlandii barwne wyroby włókiennicze, gdyż import indyga i koszenilli uważano za luksus. Produkowano tylko płótno żaglowe, namioty oraz odzież roboczą dla żeglarzy i armii. Pierwsze manufaktury sukienicze powstały w końcu lat trzydziestych XVIII w.¹⁷ Wełniane wyroby wiejskie jeszcze w początku XX w. spłisniano rękami czy deptając bosymi nogami.

W latach 1550–1620 ważnym elementem ubioru Finów były długie haftowane koszule. W muzeum katedralnym w Turku zachowała się taka koszula przerobiona na albę. Uszyto ją krojem prostokątnym z lnianego, szerokiego na 76 cm batystu i haftowano czerwonym jedwabiem, srebrnymi nićmi i pajetkami. Haftem pokryta jest cała jej górna część do pasa, z wykończeniem przy szyi i szerokimi, ujętymi w mankiecik rękawami, zapinanymi na guziki. Długość koszuli świadczy, że skracano ją przez przepasywanie. Koszula pochodzi z pierwszej połowy XVII w., raczej z Polski niż z Siedmiogrodu lub krajów bałkańskich. Ornament hafciarski świadczy o wyraźnych wpływach wschodnich¹⁸. Tak więc już w XVI i na początku XVII w. w Finlandii dają się zauważyć wpływy wschodnie, przynajmniej w hafciarstwie i innych rozwiązaniach ornamentalnych odzieży. W znacznym stopniu docierały tu zapewne za pośrednictwem Polski. W 1562 r. Katarzyna Jagiellonka przywiozła tu w swej wyprawie odzież modną wówczas na polskim dworze.

Wpływy te stały się silniejsze w dobie fińskiego baroku w latach 1620–1720. Finlandia rozwinęła się wówczas gospodarczo. Dopiero w XVII w. rzemiosła odzieżowe uzyskały potwierdzenia swych przywilejów, zaś import wyrobów włókienniczych i gotowej odzieży z różnych stron był znaczny. Łupy wojenne przywożone przez żołnierzy z Niemiec, Polski i krajów bałtyckich odgrywały też rolę we wzornictwie odzieżowym. Polskie i rosyjskie kaftany, okrycia i czapki wraz ze wschodnimi tkaninami i strojnymi dodatkami wzmiankowano w licznych dokumentach jako przedmiot importu. Edykt przeciwwzbytkowy z 1644 r., skierowany do szlachty, wymienia nie tylko stroje uszyte według mody zachodniej, lecz także polskie kaftany. Ritta Pylkkänen za oznakę wpływów wschodnich uważa zwisające rękawy długich strojów męskich, ukośne zapięcia z okrągłymi lub owalnymi guzami i obfitym szamerowaniem oraz boczne szwy w rękawach i spodniach. Te barwne stroje podszywano widoczną w rozcięciach podszewką o kontrastujących z wierzchem kolorach. Stroje te były krótsze aniżeli polskie i rosyjskie ubiory narodowe.

Wpływy wschodnie osłabły w okresie od lat czterdziestych do osiemdziesiątych XVII w., gdy zapanowała moda paryska w wersji holenderskiej. W tym czasie orientalne kaftany o prostokątnym kroju i licznych ocieplających pikowaniach noszono głównie jako odzież domową. Stroje kobiece, zwłaszcza w wersji mieszczańskiej, miały ozdobne czepe i szerokie futrzane

¹⁶ R. Pylkkänen, *The Use and Traditions of Mediaeval Rugs and Coverlets in Finland*, Helsinki 1974.

¹⁷ A.J. Alanen, *Der Aussenhandel und die Schiffahrt Finnlands im 18. Jahrhundert. Unter besonderer Berücksichtigung der Umspruchsperiode der Handelstreiheit im Bottnischen Meerbasen und der grosse Seekriege*, Helsinki 1957, s. 229–231, 309–315; A.P. Daidinen, *Očerki istorii Finlandii vtoroj poloviny XVIII v.*, Leningrad 1972, s. 22, 35–39.

¹⁸ R. Pylkkänen, *Säätyläispuku Suomessa vanhemmalla Vaasa-ajalla 1550–1620*, Helsinki 1955, s. 505–529; teje, *Die sogenannte Albe im Dommuseum zu Turku*, [w:] *Documenta Textilia. Festschrift für Sigrid Müller-Christensen*, München 1981, s. 376–383; teje, *Vêtements mortuaires du XVIIe siècle dans le musée de la cathedrale de Turku*, [w:] *Actes du 1er Congrès International d'Histoire du Costume*, Venezia 1952, s. 87–98.

okrycia. W XVIII w. zapanowała moda paryska. Rozpowszechniła się dzięki zastosowaniu tańszych rozwiązań technicznych. W Finlandii rusztowanie rozszerzające spódnicę zamiast z drogiego fiszbin wieloryba wykonywano z drewna¹⁹. W Polsce również szukano oszczędności wykorzystując w rogówkach trzcinę.

Okres baroku, przy większym otwarciu Finlandii na obce wpływy, przyniósł rozwój nowych technik włókienniczych. Dotychczas szersze warstwy ludności nosiły wełniane wadmal produkcji miejscowej, zdobyły zaś odzież prostymi technikami hafciarskimi. Znano także ścieg igłowy, którym wyrabiano dodatki do odzieży: nakrycia głowy, rękawice, skarpety. Praca jednym drutem z pomocą palców lewej ręki dawała wyroby o większej od dziewiarstwa ścisłości, gładkości i trwałości, ale była nieporównanie bardziej pracochłonna i wymagała ogromnej zręczności. Celne przysłowie ludowe stwierdzało: „ten, kto nosi dziane rękawice, ma niezręczną żonę”²⁰. W fińskich klasztorach dziewiarstwo było znane już w XV–XVI w. Później technika ta rozpowszechniła się szeroko. W XVII stuleciu wyrabiano już dziane koszule, kaftany, męskie czapki o szlafmycowatej formie oraz inne części odzieży. Produkowano także wzorzyste wyroby z barwnej wełny²¹.

W 1721 r. w pokoju podpisanym w Nystad (nazwa fiń. Uusikaupunki) Szwecja oddała Rosji kraje bałtyckie i południowo-wschodnią Finlandię. W częściowo okupowanym kraju zmieniły się możliwości zaopatrzenia w odzież, wzrosła też różnorodność odzieży. W zachodniej Finlandii silniejszy niż w innych częściach kraju był wpływ krótszego i dopasowanego ubioru męskiego oraz zmiennych paryskich mód kobiecych. W końcu stulecia pewien wpływ wywierały uniformy opracowane według pomysłów Gustawa III²². Wpływy wschodnie były widoczne w niektórych rodzajach futrzanych okryć kobiet. Jedno z nich nazywano polskim kontuszem, choć w rzeczywistości było wzorowane na paryskim *contouche*. Inne okrycie futrzane, długie do kolan, zwane polskim lub huzarskim, noszono do konnej jazdy²³. We wschodniej Finlandii w ubiorze mieszczaństwa i zamożniejszego chłopstwa wyraźnie krzyżowały się wpływy mody zachodniej i wschodniej oraz rodzimej tradycji. Mężczyźni nosili początkowo okrycia z niskimi kołnierzeniami, przepasane z klamrą z przodu. W XVIII w. spodnie do kolan były jak dawniej skórzane, lecz kamizelki w barwne pasy i surduty były naśladownictwem mody zachodniej. Kobiety nosiły na ogół barwne spódnice o znacznej obfitości fałdów lub dopasowane, różnej długości, oraz gorsety. W lecie wieśniaczki pracowały tylko w długich, przepasanych koszulach z rękawami. Górna część koszuli była zawsze uszyta z lepszego płótna i często haftowana na rękawach. Fartuchy w XVIII w. szyto już nieraz z drukowanych perkali. Odzież zimową ocieplano pikowaniem na wacie czy wełnie. Pikowania na spódnicach i kaftanach układały się we wzory hafciarskie. Trójkątne chusty noszone na plecach i na głowie przypominały sylwetkę wieśniaczek w innych częściach Europy. Także różnej długości kozuchy miały tradycyjny krój. Ten barwny ubiór ujednotaczał się pod wpływem miejskiej mody już w początku XIX w.²⁴

¹⁹ R. Pylkkänen, *Barokin Pukumuoti Suomessa 1620–1720*, Helsinki 1970; tejsze, *Säätyläisnaisten pukutuminen Suomessa 1700-luvulla*, Helsinki 1982, s. 510–515.

²⁰ O. Nordland, *Primitive Scandinavian Textiles in Knotless Netting*, Oslo 1961, s. 99; I. Turnau, *Historia dziewiarstwa europejskiego* ..., s. 17–21.

²¹ B. Wittgren (red.), *Textila tekniker i Nordisk tradition. Rapport från nordisk symposium om textilea tekniker*, Uppsala 1987, s. 7–116.

²² R. Pylkkänen, *Kaksi pukuhistoriallista tutkielmaa*, Helsinki 1984, s. 31–56, 128–130.

²³ Tejsze, *Säätyläisnaisten*...; tejsze, *Morsiamen pukemisesta ja morsiuskoruista 1600 ja 1700-luvulla*, „Suomen Museo”, R. LXXI, 1964, s. 142–146.

²⁴ H. Vilppula, T. I. Kaukonen, *Folk Costumes and Textiles. The National Museum of Finland. Ethnographic Department*, Helsinki 1974; *National Museum of Finland*, Helsinki 1974; I. Lehtinen, P. Sihvo, *Rahvaan puku, Folk Costume, Museovirasto*, Helsinki br. (ok. 1990); I. Turnau, *Odzież w krajach bałtyckich w XVI–XVIII wieku*, „Roczn. Dziej. Społ. Gosp.”, t. 53–55, 1992–1995, s. 1–13.

Wpływy ubioru rosyjskiego uwidaczniały się najsilniej w Karelii. Niektóre suknie i spódnice przypominały rosyjskie sarafany. Spódnice były niezszywane, w formie zapasek. Charakterystyczny dla tego regionu był płaszcz uszyty z wełnianej tkaniny w paski, zawieszany na lewym ramieniu w taki sposób, że można było nosić w nim koszyk lub małe dziecko. Była to pozostałość dawnych szali czy narzutek zastępujących okrycie wierzchnie. W ubiorze kobiecym dawne tradycje przejawiały się w noszeniu pasów skórzanych naszywanych barwnym sukmem lub ogniwami z cyny. Pasy obwieszano drobnymi przedmiotami podręcznymi. Dla odzieży męskiej charakterystyczne były długie spodnie wełniane lub w lecie lniane. Do nich noszono bluzy lub długie kaftany bez kołnierza. Wpływy wschodnie manifestowały się niekiedy w nakryciach głowy — męskich czapkach z futrzanymi opuszkami lub nausznikami i kształtach niektórych czepców²⁵.

Własną specyfikę miała odzież Wotów i mieszkańców Ingrii zamieszkujących samo pogranicze Finlandii i Rosji. Żywe tu były tradycje zdobnicze ludów ugrofińskich, sięgające ich korzeni azjatyckich. Informacje o tych strojach znajdujemy w relacjach podróżników: Paulego, Georgiego i innych. Pochodzą one głównie z drugiej połowy XVIII w., kiedy wpływy rosyjskie były już silniejsze wobec przynależności tych terenów do państwa carów. Można jednak w skomplikowanym, strojnym, świątecznym ubiorze Wotów odczytać prosty krój wywodzący się jeszcze z tkanin wyrabianych na krośnie pionowym ciężarkowym, dopasowanych długością do poszczególnych jego części. Na przykład rodzaj kobiecego sarafanu w wariacie spódnicy uzupełniano krótką (do biustu) bluzą z szerokimi, zwięzonymi w mankiecie rękawami. Przekraczały one długość ramion i układano je w fałdy, zdobiąc haftem. Było to typowe dla kroju odzieży z wąskich tkanin, gdy rękawy doszywano z jej długości. Odzież uzupełniał kaftan, strojny fartuch i czepce różnego kształtu zdobione błyskotkami. Odzież męska nie była tak charakterystyczna. Koszule prostego kroju uzupełniały kaftany i futrzane czapki. Mieszkańcy Ingrii przejęli wiele elementów wschodnich z narodowego ubioru rosyjskiego. Należały do nich m. in. kosworotka czyli szyjne przecięcie koszuli umieszczone niesymetrycznie z lewej strony²⁶. Drogą od południa, od Zatoki Fińskiej i ujścia Newy przedostawały się do wschodniej Finlandii zarówno wpływy ubioru rosyjskiego, jak i tradycyjne azjatyckie rozwiązania krawieckie.

W ostatnich dwóch stuleciach badania nad fińskim ubiorem ludowym wiązały się z poszukiwaniem tradycyjnych cech stroju narodowego. Było to charakterystyczne dla kraju, w którym odzież warstw wyższych kształtowała się pod wpływem płynących przez Szwecję wzorów mody zachodnioeuropejskiej. Badania B. Lönnquista wykazały, że najbardziej odporne na wpływy zachodnie — miejskie okazały się niektóre elementy codziennej odzieży roboczej. Były to kroje koszul, chusty różnej wielkości, kształt skózanego obuwia i najprostsza odzież dzieci. Do zmiennych elementów należała np. korona panien młodych, wprowadzona przez kler w XVII i XVIII w., a wiążąca się raczej z obrzędowością religii prawosławnej.

W okresie romantyzmu zaczęto rekonstruować tradycyjne stroje regionalne. Na wsi uważano je początkowo za nową modę²⁷, jednakże obecnie tradycyjne stroje odżyły i stanowią one głównie lubiany przez młodzież ubiór świąteczny²⁸.

Finlandia w dobie wczesnonowożytnej leżała na skrzyżowaniu wpływów zachodnich i wschodnich. Dotyczyło to zarówno strojów warstw wyższych jak ubiorów ludowych. Prze-

²⁵ H. Vilppula, T. I. Kaukonen, op. cit.

²⁶ N.V. Šlugina, *Archaičeskie formy ženskoj odeždy Wody i Iżory*, [w:] *Drevnaja odežda narodov vostočnoj Evropy*, Moskwa 1986, s. 208–228; J. Georgi, *Description de toutes les nations de l'empire de Russie*, I: *Les nations d'origine finnoise*, St. Petersburg 1776; J. Jaagosild, *Soome Ugri rahvaste Kogud, Katalog*, Tallin 1971, s. 8–9.

²⁷ B. Lönnquist, *Dräkt och Mode i ett lansbygdssamhälle 1870–1920*, Helsingfors 1970, s. 395–398; P. Bogatyriew, *Semiotyka kultury ludowej*, Warszawa 1975.

²⁸ T. I. Kaukonen, *Suomalaiset kansanpuruut ja kansallisuut*, Porvoo 1985.

ważał tańszy i lepiej przystosowany do pracy ubiór zachodnioeuropejski. Jednakże długie okrycia należące do rosyjskich i polskich strojów narodowych chętnie zdobywano na wrogach lub nabywano. Umieli je też wykonywać miejscowi krawcy. W XVIII w. wpływy rosyjskie zaznaczały się silniej na wschodzie kraju, zwłaszcza w różnych częściach Karelii.

Wpływy wschodnie manifestowały się w różny sposób w trzech omawianych powyżej krajach. W Danii i Szwecji były widoczne niemal wyłącznie w ubiorach dworskich, po części nawiązujących do wzorów polskich i rosyjskich. Bardziej złożona była sytuacja w Finlandii. W przypadku szerokich warstw ludności najdawniejsze azjatyckie tradycje Ugrofinów, wspólne niekiedy z rosyjskimi, ukształtowały ważne elementy odzieży ludowej, w XIX i XX w. uznane za cechy ubioru narodowego.

Adres Autorki:
Prof. dr hab. Irena Turnau
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Al. Solidarności 105
00-140 Warszawa

THE INFLUENCE OF THE NATIONAL COSTUME OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE
ON THE COURT DRESS IN SCANDINAVIA IN THE 17th–18th C.

By way of introduction the article quotes voices of opposition against the dominance of Parisian fashion from all over Europe, including Scandinavia. Against this background it surveys Polish-style garments in the collection of Danish monarchs' attire kept in the Rosenberg Castle in Copenhagen, catalogued by Sigrid Flamand Christensen. Polish-style clothes are most amply represented in the wardrobe of King Frederic III, coming from the period between 1640 and the end of the 17th c. In the overall shape and to a smaller degree also in cut they are modelled after the Polish national costume of the time.

Polish and Russian influence can also be traced in the ornamental details and colours fashionable at the court of King Gustavus III of Sweden (1762–1792). A more difficult task is to identify crossing motives in the Finnish dress of the 16th–18th c. There are examples of garments preserved, e.g. an embroidered shirt, probably coming from Poland. After 1620 numerous sources concerning the import of ready-made clothing mention Polish and Russian fur caps and coats, but illustrations show coats shorter than those typical of Polish and Russian national dress. Some impact of Russian fashion is evident in both men's and women's clothing in eastern Finland and Ingria in the 18th c. While in Denmark and Sweden the eastern influence was restricted to the higher classes, in Finland it also affected folk dress, whose native ancient Asian tradition was highly convergent with Russian models.

Translated by
Izabela Szymańska